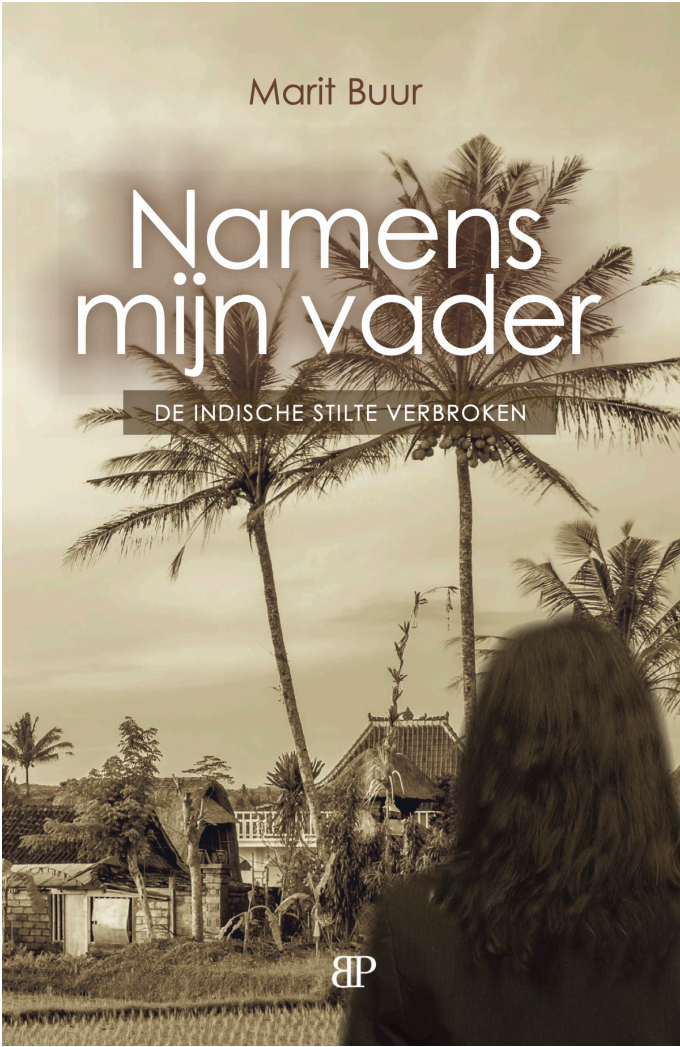

Marit Buur

Namens mijn vader

DE INDISCHE STILTE VERBROKEN

BP

Proloog

Den Haag, 1982

‘Eugène, zullen we naar *Sophie’s Choice* gaan?’ vroeg mijn vrouw Georgina.

‘Wat?’ Ik keek op van mijn krant. Ik had me de hele lange werkdag al verheugd op het moment waarop ik met mijn koffie en krantje op de bank zou zitten. Ik wilde lezen, niet praten.

‘Een nieuwe film met Meryl Streep. Schijnt erg goed te zijn.’

‘O ja, prima hoor.’

‘Dan ga ik gelijk kaartjes reserveren.’

Ik knikte instemmend en dook weer in mijn krant.

‘Wil je niet weten waar het over gaat?’

Ik zuchtte eens diep. ‘Waar gaat het over?’

‘Over de Tweede Wereldoorlog.’

Ik schrok en had op dat moment moeten zeggen dat ik dan liever niet ging, maar ik aarzelde en liet het moment voorbij gaan. Haar blije gezicht verried dat ze er erg veel zin in had en ik wilde haar niet teleurstellen, we deden al zo weinig samen. Ze zou het waarschijnlijk ook niet begrijpen als ik wel geprotesteerd had. Zo veel jaren getrouwd en het was nog steeds niet gelukt om haar te vertellen hoeveel mijn Tweede Wereldoorlog-ervaring verschilde van de hare.

‘Jullie hadden in ieder geval mooi weer, bij ons was het in de hongerwinter bitterkoud.’

Hoe vaak had ik dat van Nederlanders moeten horen! Ze hadden geen idee van wat zich werkelijk had afgespeeld

in de Oost, ze waren zó slecht geïnformeerd over de oorlog in de Nederlands-Indië.

Ik had Georgina moeten vertellen over die verschrikkelijke jaren. Het was mijn schuld dat ze onwetend was over wat ik precies had meegemaakt, ik kon er niet over praten. Ik wist niet wanneer, ik wist niet hoe, nooit vond ik een geschikt moment, of misschien vond het moment mij wel niet. En als het moment zich wel had voorgedaan, wat voor woorden en zinnen had ik dan moeten geven aan wat ik had meegemaakt? Welke taal had ik moeten bezigen om te beschrijven hoe het was geweest? Als het ging om mijn kampervaringen was ik sprakeloos in de letterlijke zin van het woord.

De angst om vast te zitten in een afgesloten ruimte nam bij mij af en toe claustrofobische vormen aan. Ook toen ik in afwachting van *Sophie's Choice* midden in de bioscoopzaal zat, kreeg ik het weer benauwd. Onrustig schuifelde ik heen en weer op mijn stoel en ik realiseerde me dat ik tegen Georgina had moeten zeggen dat ik aan het gangpad wilde zitten, maar daarvoor was het nu te laat. Zij merkte mijn onrust op.

‘Is er iets?’ fluisterde ze.

Ik schudde van ‘nee’ maar voelde mijn paniek in heftigheid toenemen. Het klamme zweet brak me uit en het leek of mijn hart het bloed twee keer zo snel door mijn aderen pompte. Ik deed mijn best om rustig adem te halen en de gedachte dat deze film me geen goed zou doen, te verdringen.

Maar mijn voorgevoel hierover bleek te kloppen.

‘There are secrets beyond imagination, there are memories time can not erase drawing closer to the secret of Sophie.’

De stem van de voice-over schalde door de zaal en de beelden van een Brooklyn Bridge gehuld in nevel met daarin het opdoemende portret van Sophie wier droevige, naar binnen gerichte blik mij trof en mij leek op te zuigen. Ik herkende die blik, ik wist onmiddellijk waar zij vandaan kwam.

Mijn paniek won het van mijn gezonde verstand en ik wist nog maar één ding: ik móest weg, zo snel mogelijk weg uit die zaal waarin zich op het scherm haar huiveringwekkend verhaal ontvouwde. Zonder overleg met mijn vrouw sprong ik op uit mijn stoel en worstelde mij een weg langs geërgerde bioscoopbezoekers die door mij gedwongen werden om op te staan.

Eenmaal buiten haalde ik heel diep adem en probeerde ik mezelf weer tot kalmte te dwingen. Heftig transpirerend en met knikkende knieën zocht ik steun bij de voorgevel van de bioscoop. Beelden uit een lang vervlogen tijd wedijverden om mijn aandacht. Ik probeerde ze met alles wat ik in me had weer te verdrijven, maar het kostte me moeite, grote moeite.

In de pauze kwam Georgina naar buiten.

‘Gaat het een beetje?’

‘Ja sorry, het werd me even te veel. Ga zo gerust weer naar binnen, maar ik loop alvast naar huis. Ik hoop dat je het niet erg vindt?’

‘Nee joh gekkie, natuurlijk niet. We gaan samen naar huis. Ik vind het eigenlijk ook een deprimerende film.’

Ik durfde er wat om te verwedden dat ze zonder mij de film wél had uitgekeken en ik vond haar gebaar heel lief. Ze omhelsde me en arm in arm wandelden we in stilte terug naar huis.

‘Wat een onmogelijke keuze, hè?’ probeerde ze uiteindelijk.

‘Ja.’

Alhoewel ik wist dat ik met dat korte antwoord zelf de deur dichtgooide, hoopte ik dat ze door zou vragen, me even nog een klein zetje zou geven om wat te vertellen, maar dat deed ze niet en ik klapte weer dicht.

Het was omstreeks die tijd dat ik besloot te gaan schrijven. Wat ik niet kon zeggen vloeide schijnbaar moeiteloos uit mijn pen. Ik schreef over mijn vader Wim, mijn moeder Eugenie en mijn oudere broer Hugo. Over de gelukkige jaren vóór de Tweede Wereldoorlog, maar ook over de verschrikkelijke oorlogsjaren, en de tijd erna. Dat mijn levensverhaal niet verloren zou gaan, dat mijn dochters het na mijn dood konden lezen, dát was mijn drijfveer. Het schrijven gaf me een doel, het schrijven bracht me rust.

...

Mijn vader had de leiding over de te verrichten arrestaties. Hij kreeg ook het bevel zijn vriend te arresteren. Ik was in mijn slaapkamer toen ik hem hierover in de hal hoorde telefoneren. De naam Bernd Zimmerman viel een paar keer en dat maakte me nieuwsgierig. Wat zou er aan de hand zijn met oom Bernd? Zachtjes liep ik naar de slaapkamerdeur die op een kier stond en luisterde het gesprek af.

‘De heer Zimmerman is een vriend van me. Hij is een goed mens, ik sta persoonlijk voor hem in.’

Ik hoorde de emotie in mijn vaders stem en mijn nieuwsgierigheid sloeg om in ongerustheid.

‘.....’

‘Ik zou u erg erkentelijk zijn als u mij van deze taak ontheft.’

‘.....’

‘Ik vind het erg dat u geen uitzondering kunt maken, want ik weet zeker...’

Hij kreeg geen kans om zijn verhaal af te maken.

‘.....’

‘Ik weet dat we personeelstekort hebben, maar dit is voor mij een zeer pijnlijke kwestie.’

‘.....’

Mijn vader zag nu lijkbleek en met zijn ogen gesloten en zijn trillende rechterhand op zijn voorhoofd luisterde hij naar zijn meerdere.

‘Tot uw orders, zoals u wilt. Ik ga er nu met mijn arrestatieteam naartoe.’

Met een klap gooide hij de hoorn op de haak.

‘Loop naar de maan, stik er toch in!’

Zijn verwensingen aan het adres van zijn meerdere klonken luid en duidelijk door onze hal.

Dat kon toch niet waar zijn? Oom Bernd was een fijne man! Mijn vader ging toch niet werkelijk...?

Mijn moeder, Hugo en ik hadden ons inmiddels verzameld in de hal en keken elkaar zwijgend aan. En met dat de voordeur met een harde klap achter mijn vader dichtviel, brokkelde er een stukje af van mijn rotsvaste vertrouwen in hem.

Korte tijd daarna werden wij opnieuw op een zeer directe manier met zijn werk geconfronteerd. Om vier uur, tijdens ons thee-uurtje, waren mijn moeder, Hugo en ik in de voortuin. Wij jongens hadden onze thee al op en waren aan het spelen met Abeltje toen er ineens een aantal bussen voor ons huis stopte waarin wij louter vrouwen en

kinderen ontwaarden. De commandant die de vrouwen en kinderen escorteerde stapte uit en mijn moeder liep naar het tuinhok om hem binnen te laten.

‘Zou ik uw man kunnen spreken?’ vroeg hij.

‘Natuurlijk.’

‘Eugène, ga jij papa even halen,’ droeg mijn moeder mij op, terwijl ze de commandant afwachgend aankeek.

Ik was ook erg verbaasd en nieuwsgierig naar wat hij kwam doen, en liep op een holletje mijn vader tegemoet, die al aan kwam lopen. Blijkbaar had hij vanuit huis gezien dat er wat aan de hand was.

De commandant salueerde voor mijn vader en overhandigde hem een document. ‘Zou u dit willen tekenen?’

‘Natuurlijk.’

Hij wist blijkbaar al waar het om ging, want hij zette zonder het document gelezen te hebben resoluut zijn handtekening.

‘Dank u wel.’

De commandant salueerde ten afscheid en verliet onze tuin. Toen hij ingestapt was trokken de logge bussen langzaam op, op weg naar een voor ons onbekende bestemming. De vrouwen in de bus vermeden elk oogcontact met ons. Een kindje dat naar ons wilde zwaaien werd door een moeder ruw weggetrokken bij het raam. Ik liet mijn half opgeheven arm weer zakken. Wat moest dit allemaal voorstellen?

Mijn moeder brak het thee-uurtje abrupt af en verdween in ons huis.

’s Avonds aan tafel vroeg ik mijn vader naar het voorval.

‘Papa, waarom stonden die bussen vanmiddag voor ons huis?’

‘Dat was een transport Duitse vrouwen en kinderen.’

‘En waar ging dat transport naartoe?’

‘Naar de kazerne in Banjoebiroe.’

‘Dat is toch een gevangenis?’

‘Ja, dat is een gevangenis.’

‘Wat hebben die vrouwen dan gedaan?’

‘Ze spioneren voor de Duitsers.’

‘Maar hun kinderen hebben toch niks gedaan?’

‘Dat is waar, maar hun vaders zijn al opgepakt en als hun moeders ook opgepakt worden is er niemand om voor hun kinderen te zorgen.’

‘Ik vind het erg voor die kinderen. Een gevangenis is geen goede omgeving voor een kind,’ mengde mijn moeder zich in het gesprek.

‘Maar u zou toch ook niet zonder óns kunnen?’ bracht ik er tegenin.

‘Nee, dat is waar. Dat zou mijn hart breken,’ zei ze zacht.

We hoorden niks meer van de familie in Nederland. Tot mei 1941 was er nog wel de mogelijkheid om via het Rode Kruis in Genève briefformulieren te versturen, maar óf de familie schreef niet, óf er ging onderweg iets verkeerd. Wij ontvingen in ieder geval niets.

Het gevoel van machteloosheid heerste niet alleen bij ons, maar onder alle Nederlanders en Indische Nederlanders, en om dit gevoel om te zetten in iets positiefs, hoorde ik dat er allerlei hulpacties op touw werden gezet. Er werd bijvoorbeeld geld opgehaald voor oorlogvoering, er werd kleding gemaakt voor de geallieerde soldaten, en vijfenzeventig duizend pakjes thee met de tekst *Nederland zal Herrijzen, uit vrij*

Nederlandsch-Indië' een groet. Houdt moed. werden door de Royal Air Force uitgestrooid boven Nederland.

Alhoewel wij ons er helemaal niks bij voor konden stellen, bereidde de Nederlands-Indische regering zich voor op een uitbreiding van de oorlog in Azië. Japan werd namelijk bondgenoot van Duitsland en Italië en daarmee onze vijand. Alle reservisten werden opgeroepen voor militaire trainingen, het vrouwelijk hulpkorps werd opgericht voor hulp aan het Rode Kruis, het besturen van vrachtwagens, het organiseren van gaarkeukens en nog vele andere zaken. Mijn vader vertelde ons dat de politiecorpsen onder andere getraind werden in het gebruik van nieuwe wapens, het rijden op nieuwe motoren en vrachtwagens en het maken van lange marsen door moeilijk begaanbaar terrein.

Alsof deze gebeurtenissen al niet voor genoeg onrust zorgden, kregen wij eind april 1941 te horen dat mijn vader werd overgeplaatst naar Semarang, de stad die mijn moeder met pijn in haar hart had verlaten.

‘Verhuizen? Gaan we alweer verhuizen?’ riep ik uit.

‘Je hebt het toch altijd naar je zin gehad in Semarang?’ zei mijn vader.

‘Ja, toen wel, maar nu ben ik helemaal gewend in Ambarawa.’

‘Je gaat ook echt wel weer wennen in Semarang, hoor.’

‘Echt niet! Alweer een nieuwe school, weer nieuwe vrienden maken, ik heb er echt geen zin meer in. En ons tuinhuisje dan? Ik was net zo blij met ons tuinhuisje!’

Normaal kwam ik niet zo snel voor mezelf op maar ik voelde me zó wanhopig over de aangekondigde verhuizing.

‘Jullie krijgen in Semarang een nieuw tuinhuisje.’

Maar zo snel liet ik mij niet troosten. Ik durfde het niet hardop uit te spreken, maar wat ik nog het allerergste vond was dat ik Guusje nu helemaal niet meer zou zien. Ik vertelde haar van de op handen zijnde verhuizing en toen ik ook haar teleurstelling zag, stelde ik voor dat zij aan haar ouders zou vragen of zij haar eens in de veertien dagen naar pianoles zouden willen rijden.

Een dag later belde ze bij ons aan en vertelde opgetogen dat haar ouders akkoord waren gegaan. Ze vonden het wel ver, maar zouden om de beurt deze taak op zich nemen zodat ze elk maar één maal per maand deze rit hoefden te maken.

Ik was Guusje het liefst om de hals gevlogen, maar durfde dit niet en beperkte me tot een stuntelig 'Gezellig dat ik je in ieder geval tijdens de pianoles blijf zien.'

Die blijdschap duurde maar heel even, want ik realiseerde me dat ik haar sowieso veel minder zou gaan zien nu de gezellige autoritjes van en naar Semarang binnenkort tot het verleden behoorden.

Het op handen zijnde vertrek maakte me stil en teruggetrokken. Ik was bang dat ik uitgelachen zou worden als ik aan iemand zou vertellen hoeveel verdriet het me deed om mijn vriendinnetje achter te moeten laten in Ambarawa, dus deed ik er het zwijgen toe.

Omdat ook deze overplaatsing weer vrij onverwachts was, huurden mijn ouders tijdelijk het kleine huis van mijn vaders voorganger. Dat bleek echter geen succes. Het stond de hele dag in de brandende zon en 's nachts koelde het niet tot nauwelijks af. Wij verlangden terug naar ons grote koele huis in Ambarawa en gelukkig vonden mijn ouders na twee maanden een huis dat er erg op leek. Mijn vader vertelde dat ons verblijf in Semarang sowieso van tijdelijke aard zou zijn. Wij zouden binnen een jaar

verhuizen naar zijn volgende standplaats op Borneo. Nóg verder verwijderd van Guusje! Ik dwong mezelf om er niet over na te denken. Maar toen gebeurde er iets waardoor de plannen radicaal gewijzigd werden.

...

Op een dag voelde ik mij zo misselijk en duizelig dat ik toestemming kreeg om in de barak te blijven liggen. De terugkomst van de mannen duurde deze keer wel heel erg lang. Het was al vroeg in de avond toen Hugo met een rood aangeloopen hoofd en duidelijk oververmoeid in de barak verscheen. Ik hees mij met veel moeite een beetje overeind.

‘Waar bleven jullie toch?’

‘Een stel Engelsen is betrappt op handel met de dorpsbewoners en smokkel van rook- en etenswaren. Het hele kamp moest voor straf enkele uren in de brandende zon staan en de schuldigen werden met bamboestokken afgetuigd door de Jappen en heiho’s. Die gingen net zo lang door totdat de bamboestokken aan gruzelementen waren geslagen. Pas daarna konden ze inrukken.’

Ik was blij dat ik dat niet mee had hoeven maken. Ik had zielsveel medelijden met deze Engelsen, en ook met Hugo natuurlijk, die weliswaar veel lichter dan de Engelsen, maar toch gestraft was voor iets wat hij niet had gedaan.

Een tijdje later kwamen de gekastijde Engelsen de barak binnen. Eén Engelsman, een piloot, had zijn gebroken linkerarm in een mitella. Triomfantelijk lachend haalde hij een stapel bankbiljetten onder zijn gebroken arm vandaan. Dit was een typisch staaltje van Engelse onverzettelikhed en humor. Als ik down was, zocht ik hun gezelschap op. Hun lichtheid werkte aanstekelijk.

Al vrij snel bespeurden wij onrust onder onze overheersers. Hun stoïcijnse, onverzettelijke houding begon scheurtjes te vertonen. Hun consequente gedrag jegens de gevangenen werd minder consequent. De bevelen van hun meerderen werden door de bewakers halfslachtig of helemaal niet meer uitgevoerd. De machtsverhoudingen, het respect voor hun meerderen begon af te brokkelen. Wij maakten hier natuurlijk gebruik van. We hielden bewakers voor de gek of gooiden het met hen op een akkoordje. We probeerden informatie los te krijgen. Was er sprake van een opmars van de geallieerden en waren de Japanners aan de verliezende hand? Maar de heiho's en Koreanen hielden hun lippen stijf op elkaar.

Op 15 augustus 1945 vertelde een van mijn barakgenoten dat hij gezien had hoe de Japanse vlag naast het huis van de Japanse commandant gestreken werd. De dag erna werden wij zoals gebruikelijk 's ochtends vroeg gewekt door een heiho die ons liet weten dat wij onze barak niet mochten verlaten.

‘En het werk dan?’ vroeg een van de gevangenen.

‘Geen werk, vandaag geen werk,’ antwoordde hij kortaf. Andere vragen wimpelde hij af met ‘Geen vragen, hier blijven.’

Daarna maakte hij zich snel uit de voeten.

Dit gedrag riep natuurlijk vragen bij ons op, temeer omdat de Japanse vlag naar beneden was gehaald. Zou ons gebed verhoord zijn, zouden de Japanners aan de verliezende hand zijn, of zouden de Japanners gecapituleerd hebben? Zou de oorlog misschien zelfs wel afgelopen zijn? Maar wat deden we hier dan nog?

Waarom lieten ze ons dan niet gaan? We waren nog steeds hun gevangenen. Heel verwarrend allemaal.

De opwinding werd alleen maar groter toen wij de volgende dag hoorden dat wij na precies een maand in het spoorwegkamp te zijn geweest, op transport gesteld werden, terug naar Baros 5 in Tjimahi. Wij waren in een jubelstemming, want als wij hier nog een maand langer hadden moeten werken zouden er mensen gestorven zijn aan ondervoeding en door uitputting. Bovendien moesten wij ons gelukkig prijzen dat er geen regen was gevallen. Dan zouden de aarden wallen rond onze barak het niet hebben gehouden en hadden wij in de modder of nog erger, modderplassen moeten slapen. Daarnaast zou het werken in een modderpoel ook niet te doen zijn geweest. Van de spoordijken was sowieso de helft al weer ingezakt omdat wij klei te kort kwamen en de grond hadden moeten ophogen met modder.

De Japanners leken nog minder streng tijdens de terugreis. De treinramen moesten dicht blijven, maar er werd niet ingegrepen toen we ze toch opendeden. Bij de zoveelste stop op een klein stationnetje deed ik het raam open voor een Indonesiër die op mijn raam tikte. Hij lachte vriendelijk naar me, overhandigde me een perzik en zei in het Maleis: 'Perang habis', de oorlog is voorbij.

En nóg kon ik het niet geloven. Hij kon dat wel zeggen, maar wie had hem dat verteld? Hoe betrouwbaar was zijn bron?

Daags na mijn verjaardag op zeventien augustus, arriveerden wij om elf uur 's avonds in Tjimahi. Mijn vader stond ons met een grote glimlach op te wachten en sloot ons in zijn armen.

'Jullie hebben vast trek in een kop warme thee en een boterham.'

‘Lekker,’ zeiden wij in koor.

Van het weinige geld dat hij nog overhad na al die jaren gevangenschap had hij dit heerlijksten weten te bemachtigen.

‘Weten jullie al dat de Japanners gecapituleerd hebben?’

‘Het is dus echt waar?’ vroeg Hugo

‘Ja, het is echt waar.’

Dit nieuws had bij Hugo en mij tijd nodig om in te dalen. Het kamp-leven had mij achterdochtig gemaakt. Berichten waren lang niet altijd betrouwbaar. Ze circuleerden heel de oorlog al door de verschillende kampen. Ik had geleerd op mijn gevoel te vertrouwen, maar mijn gevoel was er in dit geval nog niet uit.

Een paar dagen later riep de Japanse commandant het hele kamp bij elkaar. Hij ging op een tafel staan zodat hij met zijn geringe lengte goed zichtbaar was voor iedereen. In afgemeten Japans hield hij een toespraak waar wij niks van begrepen. Gelukkig nam daarna de Nederlandse kampcommandant het woord en vertaalde wat hij had gezegd: ‘De keizer heeft het bevel uitgevaardigd om de oorlog onmiddellijk en onvoorwaardelijk te beëindigen en de Japanse militairen krijgen als taak om de krijgs- en burgergeïnterneerden te beschermen.’

Onze vijand werd ineens onze beschermer, wat een bizarre situatie!

Van meneer Hen hoorden we dat de geallieerden atoombommen op Hiroshima en Nagasaki hadden gegooid. Ook andere kampgenoten bevestigden het bericht en wisten te vertellen dat dat voor de Japanners de doorslag had gegeven om onvoorwaardelijk te capituleren. Ik voelde geen vreugde. De ene genocide had de andere vervangen.